

Hagymási Judit

Csak nem, csaknem, csak azért is, csakazértis?

Csak partikulát tartalmazó konstrukciók vizsgálata

1. Bevezetés

Dolgozatomban olyan konstrukciókat vizsgállok, melyek tartalmazzák a *csak* partikulát. A magyar nyelvben sok ilyet találhatunk, pl. *nem csak, csak nem, csak-csak, csak azért is, csak úgy*. Ezek közül a dolgozatomban a *csak nem* és a *csak azért is* szerkezeteket mutatom be, fonológiai, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szempontból. A magyar nyelvészeti szakirodalomban kimerítő elemzést nem olvashatunk a *csak* partikulát tartalmazó alakulatokról. Egyes munkák érintőlegesen említik a *csak/CSAK nem* (GYURIS 2017, KIEFER 1988, PÉTER 1991) és a *csak azért is* alakulatot (DÖMÖTÖR 2022).

A szerkezetek bemutatásához és elemzéséhez használt példamondatok részben saját példák, részben pedig korpuszokból és szakirodalomból származnak; ez utóbbiaknál minden esetben feltüntettem az adott példa után zárójelben a forrást. A mondatok megítélésénél saját anyanyelvi intuíciónra támaszkodtam. Az állítások alátámasztásához korpuszvizsgálatot végeztem főként a Magyar Nemzeti Szövegtár (MNSZ2) állományában, de néhány példamondat a BEA Beszélte nyelvi adatbázisból származik (MIHAJLIK et al. 2022). A konstrukciók bemutatásakor a formai és a jelentéstani szempontokra is kitérek, valamint a releváns esetekben formális elemzést társítok a szerkezetekhez. A hangtani szempontokhoz a Varga-féle (VARGA in prep.) intonációs modellt használom, amellyel megmutatható az adott mondatok hangsúlyozása és hanglejtése, és így az azonos szósorok közötti jelentésbeli, használatbeli különbség. A mondattani szempontokat (szórend, terminológia) generatív keretben tárgyalom (É. KISS 1998). A pragmaszemantikai vizsgálathoz pedig a ReALIS elméletet alkalmazom (ALBERTI et al. 2021).

Bevezetesként nézzünk egy-egy példát a dolgozatban tárgyalt *csak*-os konstrukciókra (a hangsúlyos CSAK típust nagybetűs írásmóddal jelzem):

- (1) Ez *már csak azért is* felelőtlenség, mert másokat is bajba sodorhat ezzel a viselkedéssel. (MNSZ2, doc#2591)
- (2) Na elég lehetetlen? *Csakazértis* meglesz! (MNSZ2, doc#975)
- (3) *Csak nem / CSAK nem* vettek fel az egyetemre?
- (4) *Csaknem* elfelejtettem elmenni a díjátadóra.

Az (1) és (2) esetén a *csak azért is* egybe- és különírt szerkezet van jelen. A dolgozat későbbi pontján látni fogjuk, hogy ez a kétféle használata létezik, ami sokszor jár együtt más írásmóddal a korpuszban. A (3) példában a *csak* és a *nem* szócskák két eltérő szerkezetet alkotnak: ugyanaz a szósor két különböző hangsúllyal és hanglejtéssel ejtve két különböző jelentést hordoz. A (4) mondatban az egybeírt *csaknem* látható, mely a (3)-ban lévő különírt változatokhoz képest teljesen mást jelent.

A konstrukciók tárgyalásánál kitérek arra is, hogy kompozicionális vagy nem kompozicionális az alakulat. A Frege-féle kompozicionalitási elv értelmében: „A nyelv egy összetett kifejezésének jelentését a kifejezés (szintaktikai) szerkezete, valamint a kifejezés összetevőinek jelentése határozza meg egyértelmű módon” (GYURIS et al. 2008: 4). Vagyis ilyenkor úgy tekinthető, hogy az elemek csupán egymás mellé kerülnek, és kompozicionálisan kiszámítódik a jelentés. Ilyenkor a részek jelentéséből előáll az egész jelentése. Nem kompozicionális az alakulat, amikor a részek jelentéséből nem áll elő az egész szerkezet jelentése, vagyis új nyelvi elem jön létre. A dolgozatban amellet fogok érvelni, hogy a kettő között átmenet is található, ami azt jelenti, hogy az elemek jelentése valamennyire fellelhető, de mégsem tekinthetők teljesen kompozicionálisnak. Az ilyen szerkezeteket részben kompozicionális alakulatnak nevezem. Vizsgálataim alapján mindegyik típusra találhatunk példát, ezt mutatja meg az 1. táblázat¹.

	Kompozicionális		Részben kompozicionális	Nem kompozicionális	
	logikai <i>csak</i>	dj <i>CSAK</i>		propozicionális	dj típus
(<i>már</i>) <i>csak</i> + <i>azért</i> + <i>is</i>	—	—	(<i>már</i>) <i>csak azért is</i>	—	<i>csakazértis</i>
<i>csak</i> + <i>nem</i>	<i>csak nem</i> (kijelentés)	<i>CSAK nem</i>	<i>csak nem</i> (kérdés)	<i>csaknem</i>	—

1. táblázat: A dolgozatban vizsgált konstrukciók kompozicionalitás szerint

A *csak*-ot tartalmazó konstrukciók vizsgálatának alapjául a bevezető után szakirodalmi ismertetés következik: elsőként áttekintem a *csak* partikula típusainak jellemző jegyeit (2.1), majd bemutatom a dolgozatban használt elemzési kereteket (2.2). Ezután térek át a *csak*-os konstrukciók vizsgálatára (3. fejezet). Elsőként a *csak azért is* (3.1), másodikként a *csak nem* egybe- és különírt változatát tárgyalom (3.2). A dolgozatot összegzéssel (4. fejezet) zárom.

A dolgozat célja, hogy a vizsgált konstrukciókat széleskörűen feltárja, beleértve ebbe azok különféle hangsúlyviszonyait, grammatikai szerkezetét és a hozzájuk társítható jelentéseket, használati köröket.

¹ Ez a kérdéskör a *csak* további konstrukcióihoz is illeszkedik, pl. *csak így/úgy*, vonatkozó névmás + *csak* (pl. *amit csak*) esetében (ld. Melléklet).

2. Szakirodalmi áttekintés

Ebben a fejezetben ismertetem a *csak* fő típusainak jellemző jegyeit (2.1), majd ezután bemutatom a felhasznált elemzési kereteket (2.2).

2.1. A *csak* partikula típusai

A *csak* partikula előfordulásait két fő csoportba oszthatjuk, melyeket a logikai (2.1.1) és a diskurzusjelölő típusok (2.1.2) jelentik.

2.1.1. Logikai típus

A logikai típusú *csak* partikula elsődlegesen azonosító-kirekesztő értelmezéssel társítható (É. KISS 1998), de kifejezhet a korlátozás („senki/semmi egyéb/más”) mellett keveslést („nem/semmi több, mint”) is (FÁBRICZ 1986). A logikai *csak* típust alapvetően két csoportra bonthatjuk (É. KISS 1998): fókuszos *csak* (5), illetve propozíció előtt megjelenő *csak* (6)–(7). A fókusz alatt a kimerítő értelmezést jelölő szerkezeti fókuszt értem, mely a mondattani ábrázolásban is megfigyelhető.

- (5) János *csak* a Börzsönyt járta be. (É. KISS 1998: 48)
- (6) János *csak* lemásolta a szavakat. (É. KISS 1998: 49)
- (7) *Csak* János megint elaludt.

Az (5) példa esetén az igeikötő az ige után áll, a fókuszált elem kapja a mondat főhangsúlyát; a továbbiakban erre inverz szórendként utalok. A *csak* partikula a predikátum egy bővítményére vonatkozik, mely (5) esetén a Börzsöny: kizárólag a Börzsönyt járta be János, és azon kívül semmi mást. A (6)–(7) példában igeikötő-ige sorrend figyelhető meg, vagyis a szórend egyenes. A *csak* partikula hatókörében szerepelhet maga a predikátum (6), de akár egy egész szituáció is (7). A (6) mondat jelentése, hogy János semmi mást nem csinált, csupán lemásolta a szavakat (de például nem tanulta meg). A (7) esetén pedig, hogy semmi más nem történt, csupán annyi („csak az van”), hogy János megint elaludt (és nem valami jelentősebb esemény történt).

A *csak*-ot egyes mondatokban értékelő skaláris partikulának is tekinthetjük, mely egy skála két olyan fokát állítja szembe egymással, melyek különböző értéket képviselnek (É. KISS 2006). A (8) esetén például a pizza egy alacsonyabb „presztízs” jelleggel egy minőségi skála

alacsonyabb szintjén áll. Más hangsúlyozással a *csak* partikula vonatkozhat az *egy*-re is (9), ez esetben a skála mennyiségi (egy pizzát evett meg, és nem többet).

(8) Mari *csak* (egy) PIZZÁT evett. (É. KISS 2006: 44)

(9) Mari *csak* EGY pizzát evett. (É. KISS 2006: 44)

A fejezet korábbi példamondataiban fellelhető *csak* típusok mellett megfigyelhetünk egy további típust is, amely *de* értelemmel társul (10). Ezt a típust a magyar generatív nyelvészetben még nem vizsgálták; a hagyományos nyelvtanban viszont – éppen e miatt a használata miatt – a *csak* partikulát ellentétes kötőszóként is számon tartják.

(10) Lenne kedvem játszani, *csak* tanulnom kell.

A *csak* a (10) példában helyettesíthető *de*-vel, ami nem változtatja meg a mondat jelentését. A helyettesíthetőség alátámasztható egyrészt azzal, hogy a *csak* és a *de* partikula is kötőszói szerepben jelenik meg (vö. SCHIRM 2021: 17); másrészt a szócskák mellé nem tehető be sem még egy *de*, sem egy másik kötőszó. Ez a jelenség megfigyelhető már a gyermeknyelvben is (HAGYMÁSI–KLEIBER 2022), melynek részletesebb kifejtése nem képezi jelen dolgozat tárgyát.

2.1.2. Diskurzusjelölő típus

A diskurzusjelölőket – mint például *hát*, *így*, *ilyen* – többen vizsgálták a magyar nyelvben (pl. FÁBRICZ 1986, DÉR 2020, GYURIS 2008, SCHIRM 2011). Többek között diskurzuspartikulának (GYURIS 2008), pragmatikai kötőszóknak (NÉMETH T. 1996), modális (KIEFER 1988) vagy árnyaló partikulának (PÉTERI 2001) is nevezik őket, azonban a diskurzusjelölő a legsemlegesebb elnevezés, mivel a funkcionális oldaláról közelíti meg a nyelvi elemeket (SCHIRM 2011), továbbá a diskurzusjelölők csoportja tartalmazza a diskurzuspartikulákat (DÉR 2009). A nemzetközi szakirodalomban pragmatikai jelölőknek is nevezik (ld. pl. AIJMER et al. 2006). Dolgozatomban SCHIRM (2011) alapján a diskurzusjelölő elnevezést használom.

GYURIS (2008) a diskurzuspartikulák fogalmát a következőképpen határozza meg: nem változtatják meg a mondat deskriptív vagy propozicionális tartalmát, nem válaszolnak kérdésre, nem tagadhatók (vö. NÉMETH T. 1996). További diskurzusjelölőkre jellemző jegyeket sorol fel SCHIRM (2021), FURKÓ (2020) besorolási rendszerét idézve, ilyen például a változó hatókör, kontextusfüggőség, multifunkcionalitás.

A *csak* partikuláról többek között GYURIS (2008)-ban olvashatunk részletesebben. A diskurzusjelölő *csak* típusnak két változata van: hangsúlyos (11), illetve hangsúlytalan (12):

(11) János *CSAK* tehetséges.

(GYURIS 2008: 640)

(12) Egyél *csak*!

(GYURIS 2008: 645)

A (11)-ben a *csak* partikula a *mégis* szócskához hasonló jelentéssel társul, a jelenlegi állítás ellentétes a korábbival, továbbá inkompatibilis a kontextussal (GYURIS 2008). A (12) esetén a hangsúlytalan diskurzusjelölő *csak*, mely felszólító mondatmodalitással áll, jelenthet bátorítást, sürgetést, illetve fenyegetést is (FÁBRICZ 1986); hangsúlyozástól és kontextustól függően (GYURIS 2008).

2.2. Elemzési háttér

A konstrukciók elemzéséhez a Varga-féle intonációs modellt (2.2.1), illetve a ReALIS pragmaszemantikai elméletet (2.2.2) használtam; ezeket mutatja be röviden a következő két alfejezet.

2.2.1. Varga-modell

A dolgozatban tárgyalt konstrukciók – *csak azért is*, „*csakazértis*”, *csak nem*, *csaknem* – hangsúlyozása és hanglejtése eltérő lehet, ami jelentéskülönbséggel is együtt járhat, emiatt fontosnak tartottam, hogy a vizsgált szerkezetek releváns szuprasegmentális jegyeit formális eszköztár segítségével is pontosan ábrázoljam. Mindez a Varga-féle intonációs modellel (VARGA in prep.) megragadható. Varga alapvetően hat terminális jelet használ: teljes esés [$\searrow$], eső-emelkedő [$\swarrow$], emelkedő-eső [$\nearrow$], emelkedő [$\nearrow$], magas monoton [$\rightarrow$], és süllyedés [$\searrow$]. A terminális jel a terminális kontúr jele, ez utóbbi pedig ismétlődő, diszkrét, értelmes beszéddallam, amely képes önálló megnyilatkozásokon megjelenni (VARGA in prep.: 5). A terminális szó arra utal, hogy ez a frázis lezáró része, amely az utolsó hangsúlyos szótagon kezdődik. Az elemzések megértéséhez három további (nem terminális) jel ismerete elengedhetetlen: a szünet [|], mely a terminális kontúrok közötti szünetet jelöli, a félig-eső [$\swarrow$], ami a hangsúlyosságot jelzi (minimálisan eső dallamvonallal társulva), továbbá a felhúzás [$\uparrow$], mely azt jelenti, hogy egy szótagot magasabban ejtünk, mint az előző kontúr hangsúlyos kezdőszótagját. Jelen dolgozat szempontjából nem szükséges a teljes Varga-féle intonációs modell ismertetése, emiatt csupán két logikai (fókuszos) *csak*-ot tartalmazó mondaton keresztül mutatom be a jelölésrendszer használatát (13)–(14), amelyekben a két legtipikusabb terminális kontúr jelenik meg: a teljes esés, valamint az emelkedő-eső hanglejtés. A *csak* mindkét esetben hangsúlytalan.

(13) *Csak* \Izabella vette meg a lakást. / *Csak* ¹Izabella vette (¹) meg a \lakást. (VARGA in prep.: 26)

(14) *Csak* ^Izabella vette meg a lakást? / *Csak* ¹Izabella vette (¹) meg a ^lakást? (VARGA in prep.: 26)

A hangsúlyos diskurzusjelölő *csak*-ot VARGA nem elemzi formálisan a tanulmányaiban (pl. in prep.), továbbá a *csak*-os konstrukciókról sem tesz említést, emiatt a dolgozatomban a felvázolt alaptípusok alapján próbálok meg a szerkezetekhez intonációs ábrázolást társítani². (Egy adott mondat intonációs mintájában lehetnek különbségek. A példák Varga-féle elemzéséhez az anyanyelvi intuícióm szerinti legtermészetesebb intonációs mintát jelölöm, de nem kizárt, hogy más beszélő más mintát társítana a szósorokhoz. A vizsgálat szempontjából a kisebb eltéréseknek nincs jelentősége.)

2.2.2. ReALIS

Némely *csak*-ot tartalmazó konstrukcióhoz (*csakazértis*, *csak nem*) pragmaszemantikai szempontú formális elemzést társítok a jelentés pontosabb meghatározása érdekében, melyhez a ReALIS elméletet alkalmazom (ALBERTI et al. 2021). A dolgozatom szempontjából nem szükséges a teljes ReALIS modell alapos kifejtése; céloom csupán a modell rövid ismertetése után a jelölésrendszer azon részeinek bemutatása, melyek elengedhetetlenek a formális elemzések megértéséhez.

A ReALIS egy formális dinamikus pragmaszemantikai rendszer, melynek kiindulópontja a Kamp-féle diskurzusreprezentációs elmélet (KAMP et al. 2011). A ReALIS a klasszikus pragmatika eredményeit (pl. SEARLE 1976) formalizálja, miközben jobban tekintetbe veszi a hallgató (címzett) szerepét is a folyamatban: a beszélgetésben részt vevő szereplők mentális állapotát rekurzív módon rögzíti, vagyis nem csupán a világról való tudásukat kódolja, hanem az egymásról feltételezett információdarabkákat is, mint például a beszélő vélekedése a hallgató vágyairól a beszélő szándékaira vonatkozóan. Így tehát a ReALIS elmélet reprezentálni tudja a beszélő és a hallgató mentális állapotát, mellyel formálisan megragadható, hogy egy adott megnyilatkozás milyen kontextusban hangozhat el, milyen beszélői/hallgatói mentális állapot meglétét feltételezi.

A mentális állapot gazdája tipikusan a beszélő: „én” (i, I) vagy a hallgató: „te” (u, you), valamint lehet egy harmadik, nem megnevezett személy is: „valaki más” (o, other). A mentális

² Természetesen a korpuszokban nincsenek Varga-féle intonációs jelek, így csak a könnyebb értelmezés érdekében társítottam hozzájuk a kontextus alapján legvalószínűbb kontúrt.

állapot különböző modalitásokat fejezhet ki: vélekedést (B, belief), vágyat (D, desire), szándékot (I, intention), illetve autoritást (A, authority). Ez utóbbi kifejezhet jogot, de képességet is. Fontos paraméter még az idő, amely lehet múlt [↓], jövő [↑], illetve jelen (ami jelöletlen). Az adott címkéhez (gazda, modalitás, idő) tartozik egy intenzitásérték, melynek jelzése egy 11 fokú skálán történik –5-től +5-ig, ahol a –5 jelzi a maximálisan hamis, a +5 a maximálisan igaz, a 0 pedig a semleges értéket. Például az *e: esik a hó* eventualitás esetén az $iB = -5$ azt jelenti, hogy biztos vagyok benne, hogy nem esik a hó; az $iB = +5$ jelentése, hogy meg vagyok győződve róla, hogy esik a hó, míg az $iB = 0$ azt mutatja, hogy a beszélőnek fogalma sincs róla, hogy esik-e a hó. Az intenzitásértékekre előjel nélkül is hivatkozhatunk, például az $iB = 5$ jelentése, hogy biztosan tudom, hogy esik-e a hó. Egy adott mondatpushoz tartozó paraméterérték természetesen nem mindig teljesen egyértelmű, ennek jelzésére szolgál a vessző (‘ vagy ’), mely a megadott értéktől való kisebb-nagyobb eltérést reprezentálja (egy vonás két skálapontot jelent).

Az alfejezet lezárásaként tekintsünk egy rekurzív, beágyazott példát. Az *e: esik a hó* eventualitásnál maradván az $iBuB = ' +4 \bullet 0$ összetett képlet azt kódolja, hogy a beszélő (i) +4, vagy annál kicsit kisebb (‘) intenzitással úgy véli (B), hogy a hallgatónak (u) semmilyen véleménye nincs a dologról (0): ‘Szerintem neked fogalmad sincs róla, hogy esik-e a hó’. Amikor egy rekurzív képlet esetében csak egy paraméterérték releváns, azt aláhúzással jelöljük, például: $iDuD = +5$, vagyis azt szeretném, hogy maximális vágyad legyen, hogy essen a hó.

A dolgozatban alkalmazott formális elemzések mindig a beszélő mentális állapotát reprezentálják egy adott *e* eventualításra.

3. Csak-ot tartalmazó konstrukciók

Ebben a fejezetben különféle *csak*-os alakulatokat tárgyalok. A példák mentén megvizsgálom a kompozicionalitást, továbbá megpróbálom megállapítani a konstrukcióban szereplő *csak* partikula típusát is (logikai, diskurzusjelölő) (vö. Melléklet). Az alakulatok bemutatásakor formai és jelentéstani szempontokra is kitérek, valamint a releváns esetekben formális elemzést társítok a szerkezetekhez.

Az első alfejezetben (3.1) az egybe- és különírt *csak azért is* konstrukciót, a másodikban (3.2) a *csak nem* és *csaknem* alakulatot tárgyalom, illetve utóbbit összehasonlítom a *szinte/majdnem* szavakkal.

3.1. *Csak azért is*

Ebben az alfejezetben a *csak azért is* konstrukciót tárgyalom, amely kétféle hangsúllyal és kétféle jelentéssel fordulhat elő (15)–(16). Mind az elvégzett korpuszvizsgálat, mind a saját anyanyelvi intuícióm azt mutatja, hogy írásban is megkülönböztetődik a két szerkezet (annak ellenére, hogy a helyesírás szerint nem kodifikált az egybeírt változat).

(15) *Már csak* ¹*azért is* vettem még egy üveg ²*bort*, | mert ³*holnap* ⁴*nem lesz* ⁵*bolt*.

(16) ¹*Csakazértis* veszek még egy bort!

A *csak azért is* esetén az *azért* szócskán van a főhangsúly, ilyenkor különírva érezzük jónak a konstrukciót (15). Ahol pedig a *csak* szócskán van a hangsúly, ott úgy érezzük, egybe kellene írni a *csakazértis*-t (16). Ezt az egybeírási intuíciót támogatja az elvégzett korpuszvizsgálat is:

(17) Van ez a szó: *CSAK AZÉRT IS*, háromba írják, de talán össze lehetne húzni, mert egytagú indulat van mögötte. (MNSZ2, doc#2194)

Mindezek alapján a továbbiakban az egyszerűség kedvéért különírt (3.1.1) és egybeírt (3.1.2) változatként utalok a szerkezetekre.

3.1.1. *(Már) csak azért is*

Ebben az alfejezetben a *(már) csak azért is* szerkezetet mutatom be (18). Hangtani szempontból elmondható, hogy az *azért* szócskán van a főhangsúly, a *csak* partikula hangsúlytalan. A *(már) csak azért is* szerkezet jelentése, hogy a mondatban megnevezett indok másodlagos, nem a fő indok: az *is* további indokot jelöl, míg a *csak* partikula az indok másodlagosságát, alacsonyabb presztízs jellegét mutatja (vö. 2.1.1, (8)).

(18) A ¹jelző (és ²társa, a ³határozó) *már csak* ⁴*azért is* ⁵szükséges, | mert a ⁶versbe ⁷levegő kell. (MNSZ2, doc#577)

Mondattani és jelentéstani szempontból is érdekes, hogy a *(már) csak azért is* konstrukcióban a *csak* és az *is* szócska egy szerkezeten belül fordul elő. Nem lehet mindkettő logikai típusú, mivel a logikai *csak* és a logikai *is* egy tagmondaton belül nem vonatkozhat ugyanarra az összetevőre, merthogy jelentésük ellentmondó: a *csak* partikula azt fejezi ki, hogy kizárólag egy dologra vonatkozik az állítás, és nem többre, míg az *is* szócska ennek ellenkezőjét jelenti, nem csupán egy adott elemre igaz az állítás, hanem legalább még egyre.

A *csak azért is* konstrukció korpuszvizsgálata során (MNSZ2) megfigyeltem, hogy a magyar nyelvben gyakran fordul elő ez a szerkezet, sok esetben *már*-ral együtt, valamint tagadott verzióban is (2. táblázat). A szerkezet előtti *már* szócska gyakori előfordulását, valamint a *mert* kezdetű folytatást megfigyelhetjük a (18) példán is³. (Megjegyzendő, hogy a *már* nélküli előfordulások jelentős részénél valószínűleg az egybeírt jelentésében szerepel.)

MNSZ2	előtte <i>már</i> (db)	utána <i>mert-es</i> folytatás (db)	összes előfordulás (db)
<i>csak azért is</i>	10388	8263	11810
<i>csak azért se(m)</i>	4445	3719	4740

2. táblázat: A szerkezet előtti *már* és utáni *mert-es* folytatás számszerűen

A vizsgált példák alapján úgy tűnik, hogy a szerkezet magja az *azért-mert(/hogy)* szópár, vagyis a beszélő célja egy indok megnevezése. Ezt támasztja alá a helyettesíthetőség vizsgálata is. Az *azért* megőrzi a jelentését, *amiatt*-tal helyettesíthető (19), ezzel szemben a *csak* és az *is* szócskákat nem helyettesíthetjük más szavakkal (20)–(21), ami arra utal, hogy itt ezek a szavak egy rögzített konstrukciót alkotnak.

(19) ✓ *Csak amiatt is* szeretnék meghívni ebédre, mert a múltkor te fizettél.

(20) **Kizárólag azért is* szeretnék meghívni ebédre, mert a múltkor te fizettél.

(21) **Csak azért szintén* szeretnék meghívni ebédre, mert a múltkor te fizettél.

Azért, hogy feltárjuk a (*már*) *csak azért is* konstrukció grammatikai jellemzőit, szükséges a szerkezet elemeit külön-külön is megvizsgálni. Amennyiben a szerkezet egy-egy elemét kivesszük, kissé eltérő jelentést kapunk. Tekintsük kiindulópontnak a csupán *azért-mert* szópárt tartalmazó (22) példamondatot (mivel ez a szerkezet magja), ami fókuszos szerkesztettségű, de a kirekesztés kevésbé érződik; a mondat az indokot említi, arra helyezi a hangsúlyt. A (23)-ban a *csak* szócska miatt egyértelműen fókuszos a mondat, a kirekesztés erőteljesebben van jelen, vagyis ez az egyetlen indoka az adott dolognak. A két mondat azonos hangfelépítéssel társul.

(22) ¹*Azért* meséltem el neked a ¹történetet, | mert ¹bízom benned.

(23) *Csak* ¹*azért* meséltem el neked a ¹történetet, | mert ¹bízom benned.

³ Megjegyzendő, hogy az MNSZ2 állományában a teljes *már csak azért is* előfordulást nézve (10388 találat) 60%-ban (6231 esetben) elliptikus a szerkezet.

Azt látjuk tehát, hogy ha az *azért-mert*-hez a *csak* partikulát kapcsoljuk, akkor az alakulat kompozicionális marad, a *csak* szócska logikai típusa van jelen: azonosító-kirekesztő értelmezés, fókuszos szerkesztettség. Viszont, ha megvizsgáljuk, mi történik akkor, ha az *is* társul az *azért-mert*-hez, már nehezebb az alakulat jellemzőinek megállapítása: a fókuszos jelentés megszűnik. Megfigyelhetjük, hogy az *azért is* együttes előfordulásakor a mondat lehet mind inverz (24), mind egyenes szórendű (25). Mindkét szórend esetén az *is*-nek az a használata van jelen, ami előfeltételezi, hogy legalább plusz egy másik elemre igaz az adott állítás (vö. KIEFER 2007), amit a transzformációs generatív grammatikában (pl. É. KISS 1998) hagyományosan kvantorként elemzünk. A kvantoros kifejezés mindig egyenes szórenddel áll, így ebben az esetben is azt várnánk, hogy a (25) mondat szórendje lesz a preferáltabb, mégis inverz szórenddel tűnik grammatikusabbnak a szósor (24).

(24) *Azért is* meséltem el neked a történetet, mert bízom benned.

(25) [?]*Azért is* elmeséltem neked a történetet, mert bízom benned.

Mindez azt mutatja, hogy ugyan jelentésében a logikai *is* van jelen, grammatikailag mégsem kvantor. Ennek magyarázata lehet, hogy itt az *azért is* egy rögzített konstrukció része, valamint, hogy az *is* diskurzusjelölőként járul a meglévő (fókuszos) szerkezethez, nem változtatva meg a szórendet.

További érv lehet az *is* diskurzusjelölői viselkedése mellett, hogy tagadás esetén a *csak azért is* szerkezet előfordulhat abban a formában is, amikor az *is* és a *nem* szavakból nem válik *sem* (26). Az *is* logikai használatára az jellemző, hogy a *nem* tagadószóval *sem*-et alkot (ld. pl. É. KISS 1992), viszont a diskurzusjelölői *is*-ből nem lesz *sem* (FUTÓ 2020). Fontos megjegyezni, hogy a szerkezet sokkal gyakrabban jelenik meg *sem*-mel (27), vagyis az *is nem* egy nem tipikus előfordulás⁴.

(26) Na de, egy amerikai cég *csak azért is nem* fektet be, ha nem bízhat a biztos profitban.
(MNSZ2, doc#2196)

(27) [...] soha nem fogok ezért bocsánatot kérni Tőle, már *csak azért sem*, mert soha nem fogom megtudni, valóban létezik -e, vagy csak szórakozik valaki. (MNSZ2, doc#975)

A fenti példák tehát azt mutatják, hogy ugyan az *is* nem tekinthető diskurzusjelölőnek a szerkezetben (tagadása alapvetően *sem*), mindenesetre bizonyos esetekben diskurzusjelölői viselkedést mutat (tagadása lehet *is nem*). Valamint a jelentése ugyan fellelhető (egy további

⁴ MNSZ2-ben 8 találat a *csak azért is nem*-re (2 azonban kizárt), míg a *csak azért sem*-re 4543 előfordulás van.

indokot jelöl), viszont grammatikailag nem jár együtt kvantoros szerkezettel (utána gyakori az inverz szórend). Hozzájárulása tehát részben kompozicionális.

Az alfejezet összegzéseként vessük össze az alábbi mondatpárt. A (28)-ban az *azért–mert* szerkezet szerepel, míg (29)-ben a vizsgált (*már*) *csak azért is* konstrukció.

(28) Ez a könyv azért tetszett /nekem, | mert lány a főszereplője.

(29) Ez a könyv már csak azért is tetszett /nekem, | mert lány a főszereplője.

Az *azért*-ot tartalmazó mondat egy egyszerű kijelentés (28), mely megnevezi az indokot; míg ha a mondatban a (*már*) *csak azért is* szerkezet van jelen (29), a jelentés az lesz, hogy a megnevezett indok másodlagos, nem a fő indok. Az *is* partikula jelzi, hogy egy további indokról van szó, a *csak* pedig mindehhez azt teszi hozzá, hogy ez egy másodlagos, alacsonyabb presztízsű indok. A *csak* tehát nem az azonosító-kirekesztő értelmezésével van jelen (nem jelent kizárólagosságot). Felmerül a kérdés, hogy vajon mi a *már* partikula szerepe a szerkezetben. Úgy tűnik, hogy a *már* szócska segít a szerkezet gördülékenyebb használatában, de enélkül is jólformált a mondat (vö. 2. táblázat). Ennek vizsgálata további kutatást igényel, mellyel a jövőben kiegészítem e vizsgálatot.

3.1.2. „Csakazértis”

Az előző alpontban tárgyalt *csak azért is*-től eltérő hangsúllyal és jelentéssel fordul elő az egybeírt *csakazértis*. A hangsúlyozást tekintve egyetlen erős hangsúly kerül a szerkezetre (30). Az alakulat jelentése pedig az, hogy az adott állítás (negatív (31) vagy pozitív (32)) dacból történik. Ez a nem kompozicionális alakulat diskurzusjelölői funkcióban érhető tetten, mivel a mondat propozicionális szerkezetét nem változtatja meg, viszont plusz érzelmi töltettel bír (33). Emellett a szerkezet tagadott formában is előfordulhat (34).

(30) \Csakazértis megírom a TDK-t!

(31) Szerintem dacból csakazértisből lehet hogy negyvenötlet fog manni [menni]. (BEA)

(32) A csakazértis magabiztossága, lám, csodákra képes! (MNSZ2, doc#1038)

(33) Na elég lehetetlen? Csakazértis meglesz! (MNSZ2, doc#975)

(34) Egyébként én tudatosan nézem a reklámokat, és csakazértsem veszek olyat!!!
(MNSZ2, doc#975)

Az egybeírt konstrukció gyakori előfordulását a MNSZ2-ben végzett korpuszvizsgálat is alátámasztja (3. táblázat). A konstrukciók tagadott formában is tetten érhetők, viszont kevésbé jellemzők: *csakazértse(m)*-re 86 db, *márcsakazértse(m)*-re pedig 2 db találat van.

MNSZ2	előtte <i>már</i> (db)	utána <i>mert-es</i> folytatás (db)	összes előfordulás (db)
<i>csakazértis</i>	12	12	800
<i>csakazértse(m)</i>	2	3	86

3. táblázat: A konstrukció előtti már és utáni mert-es folytatás számszerűen (a szerkezet utáni 5 elemet tekintve)

A *csak azért is*-hez képest az egybeírt konstrukció előtt a *már* szócska nagyon ritkán jelenik meg. Ez is azt támasztja alá, hogy itt egy másik szerkezet van jelen. A *csakazértis* tipikusan nem vár folytatást, ami nem meglepő, hiszen itt már nem érhető tetten az *azért-mert* ok-okozati jelentés. Mondattani szempontból az jellemző rá, hogy jellemzően egyenes szórenddel jelenik meg (vö. (30)); inverz szórenddel csupán akkor, ha a mondat, amihez társul, eredetileg is inverz, például felszólítás és tagadás esetén.

A vizsgált szerkezetek jelentésének pontosabb meghatározását segíti a pragmaszemantikai keretben végzett formális elemzés. A *csakazértis* és *csakazértsem* konstrukciók jelentése valamiféle dac, makacs ellenszegülés, ami a ReALIS megközelítésében valamiféle paraméterérték-ellentétben ragadható meg: vélekedés (B), vágy (D), szándék (I) vagy autoritás (A). A *csakazértis*-t tartalmazó (30) elemzése a 4. táblázatban olvasható. A feladó mentális állapotának reprezentálása az *el*: *megírom a TDK-t* eventualitásra vonatkozik. A (30) példa esetén tehát a paraméter-ellentét az autoritás és a szándék dimenziójában áll fenn.

$iBoBi\underline{A} = -5$	mások azt gondolják, hogy nem tudom megcsinálni
$iBoBi\underline{I} = -5$	mások szerint nem áll szándékomban megcsinálni
$iBoB\uparrow = '-5$	mások azt gondolják, hogy nem fogom megcsinálni
$iBi\underline{A} = +5$	én úgy gondolom, hogy meg tudom csinálni
$iI = +5$	szándékomban áll megcsinálni
$iB\uparrow = '+5$	meg fogom csinálni

4. táblázat: A (30) példa ReALIS reprezentációja

Ha megnézzük a tagadott verziót (34), melynek elemzése az 5. táblázatban olvasható, akkor azt láthatjuk, hogy az autoritás nincs jelen, míg a vágy megjelenik. A reprezentáció az *e2*: *veszek olyan terméket, amit reklámoznak eventualításra vonatkozó*. A (34) példa esetén tehát a paraméter-ellentét a vágy és a szándék dimenziójában áll fenn.

iBoD = +5	mások arra vágnak, hogy megtegyem
iBoBiI = +5	mások szerint szándékomban áll megtenni
iBoB↑ = '+5	mások azt gondolják, hogy meg fogom tenni
iD = -5	én ezt nem akarom megtenni
iI = -5	nem áll szándékomban megtenni
iB↑ = '-5	nem fogom megtenni

5. táblázat: A (34) példa ReALIS reprezentációja

Mindezek alapján a *csakazértis* konstrukcióról elmondható, hogy az alakulat nem kompozicionális, mivel a szavak jelentése már nem lelhető fel, hanem új nyelvi elem jön létre, új jelentéssel. Hangtanilag egyetlen erős hangsúly kerül a szerkezetre, mely a Varga-féle intonációs ábrázolásból is látszik. Mondattani szempontból tipikusan egyenes szórenddel jelenik meg a konstrukció, csupán tagadás esetén inverz. Jelentése valamiféle dac, makacs ellenszegülés, mely a ReALIS pragmaszemantikai modellel megragadható.

3.2. Csak + nem

A *csak* partikula a *nem* szócska előtt is megjelenhet, a két elem együttes konstrukciója külön- (3.2.1) és egybeírva (3.2.2) is előfordulhat. Ebben az alfejezetben amellet fogok érvelni, hogy a különírt változat az esetek legnagyobb részében kompozicionális alakulat, melyben a logikai és a diskurzusjelölő *csak* típus is tetten érhető. Azonban a különírt *csak nem* egy speciális konstrukcióban részben kompozicionálisnak tekinthető. Az egybeírt szerkezet pedig nem kompozicionális, vagyis új nyelvi elem jön létre, amely diskurzusjelölő funkcióban van jelen, továbbá helyettesíthető a *majdnem/szinte* szavakkal.

3.2.1. Csak nem

A különírt *csak nem* konstrukció különféle variációkban jelenhet meg egy mondaton belül: a *csak* partikula lehet mind logikai (35) (36) (39), mind diskurzusjelölő típusú (37) (38), továbbá

a *nem* jelenthet mondattagadást (36) (37) és mondatrészttagadást (35) (38) is (ld. pl. É. KISS 1992). Hangtani szempontból a *csak* lehet hangsúlyos (37) (38) és hangsúlytalan (35) (36) (39). Mondattanilag inverz szórend jellemzi, mivel a tagadás mindig ezt váltja ki.

(35) *Csak* ¹*nem* azt ¹csinálta, | ¹amit ¹kellett volna. (MNSZ2, doc#2159)

(36) Hát *csak* ¹*nem* biztos hogy ¹ott tud ¹maradni. (BEA)

(37) ¹*CSAK* *nem* adom a ¹lányomat a ¹gyárba ¹dolgozni. (BEA)

(38) ¹*CSAK* *nem* azt csinálta, | amit ¹kellett volna.

(39) *Csak* [↑]*nem* [↑]megházasodtál?

A (35)–(38) példákban valódi tagadás van, a két szócska (*csak*, *nem*) csupán egymás mellé kerül, illetve mindkét elem jelentése külön-külön érvényesül, vagyis az alakulat teljesen kompozicionális. A fókuszos *csak* a jelentése miatt nem társulhat a tagadással, míg a hangsúlytalan, felszólító *csak* a szórend miatt. A (35)–(38) példasorban tehát a *csak* partikula egyszerűen egy tagadó mondatnál társul, viszont kérdő mondatmodalitással egy másik típus is megjelenik (39), amelynek az eddigiekhez képest eltérő tulajdonságai vannak.

A (39) példa több szempontból sem illeszkedik a sorba. Hangtani szempontból az jellemzi, hogy a *csak* hangsúlytalan, a hanglejtés „hullámzó”. Mondattanilag egyenes a szórend, a tagadásra jellemző inverz helyett. Jelentéstani szempontból elmondható, hogy a mondat olyan szituációban hangzik el, amikor a beszélő azt valószínűsíti, hogy a hallgató megházasodott, vagyis nem valódi a tagadás, amit az egyenes szórend is alátámaszt. Emellett a kérdés sem valódi abban az értelemben, hogy nem igazán várunk igen-nem választ, látjuk (vagy legalábbis erősen gyanítjuk), hogy mi történt. Így tehát a mondat egy nagyon erős elvárás fejez ki a pozitív válasszal szemben, és alapvetően az indokra kérdezzük rá, hogy hogyan lehetséges ez. Ezzel szemben a *csak nem* szerkezet nélkül olyan valódi kérdést kaphatnánk, amely azt fejezi ki, hogy a beszélőnek nincs elvárása arra vonatkozóan, megházasodott-e a hallgató, éppen erre kérdez rá. Vagyis ezek alapján az látszik, hogy ebben az esetben a két elem jelentése nem külön-külön érvényesül, hanem egy új nyelvi elem jön létre, a két szócska együtt alkot konstrukciót. Tehát az alakulat részben kompozicionálisnak tekinthető.

Hasonló mögöttes jelentés van jelen az olyan *csak* nélküli eldöntendő kérdésekben is, melyek *nem*-et tartalmaznak (40), de már megjelenik az elvárás („azt szeretném/várom, hogy a válaszod igen legyen”) (vö. GYURIS 2008, 2017, 2019), például (40) esetén „kellett volna vinned bort”.

(40) [^]*Nem* vettél bort?

KIEFER (1988: 109–110) is említést tesz erről a szerkezetről, ahol megjegyzi, hogy a beszélőnek van egy elvárása, hogy mi fog történni, mit szeretne, ezt támasztja alá a mondat végére beilleszthető *ugye (do you)* is, ami szintén az elvárást tartalmazó kérdések jellemző eleme:

(41) *Csak nem akarsz elmenni hozzá?*

You surely don't want to go to him (,do you)?

(KIEFER 1988: 110)

Vessük össze az alábbi, hasonlóan tűnő szerkezeteket:

(42) *Csak ↑nem ↑felvették az ^egyetemre?*

(43) *Csak ↑nem vettek ↑fel az ^egyetemre?*

(44) *^CSAK ~nem vettek (~)fel az ^egyetemre?*

Amikor a *csak* hangsúlytalan, a konstrukció egyenes (42) és inverz szórendű (43) mondatban is megjelenhet, ilyenkor a hanglejtés „hullámzó”; mindkét mondat azt jelenti, hogy felvették az egyetemre (részben kompozicionális alakulat). Ezzel szemben (44)-ben a hangsúlyos, diskurzusjelölő *csak* típus érhető tetten, és a mondat jelentése, hogy úgy látom, nem vettek fel az egyetemre. Vagyis itt a *csak* partikula tagadó mondattal társul, nem teljesül az állítás. Ebben az esetben teljesen kompozicionális a konstrukció, azaz a két elem külön-külön jelentése érvényesül. Tehát kérdésben a *csak nem* szerkezet érdekessége, hogy írásban homonim szósorokhoz két teljesen más jelentés társul a kétféle hangsúlyozással; ez megmagyarázható a különféle mögöttes szerkezetekkel (logikai és diskurzusjelölő *csak*, valódi és nem valódi tagadás). A két mondat a szóbeli beszédben könnyen elkülöníthető egymástól a hangsúly és a hanglejtés segítségével, melyet az írott szövegben a Varga-féle intonációs modell tud megragadni. Emellett a különbség formális eszköztár segítségével, pontosabban a ReALIS pragmaszemantikai elmélettel is megmutatható. A (42)–(43) példák esetén az *e* eventualitás az, hogy *felvették az egyetemre*. A két mondat elemzése megegyezik, mely a 6. táblázatban olvasható.

$iB\downarrow = -5$	korábban azt vártam, hogy nem fogják felvenni
$iB = +4$	most azt valószínűsítom, hogy felvették, de nem vagyok biztos benne
$i\dot{i}B\uparrow = '5$	szándékom erről maximális tudást szerezni

6. táblázat: A (42)–(43) példák ReALIS reprezentációja

Ezzel szemben a (44) példához eltérő elemzést társíthatunk, ezt szemlélteti a 7. táblázat:

$iB\downarrow\downarrow = -5$	először azt gondoltam, hogy nem vesznek fel
$iB\downarrow = +5$	később már úgy véltem, hogy mégis felvesznek
$iB = -4$	most viszont azt valószínűsítom, hogy nem vettek fel, de nem vagyok teljesen biztos benne
$i\bar{i}B\uparrow = '5$	szándékom erről bizonyosságot szerezni

7. táblázat: A (44) példa ReALIS reprezentációja

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy kétféle szerkezetet különböztethetünk meg: *csak nem* + mondat, illetve *csak* + tagadó mondat. Amennyiben a *csak* + tagadó mondat szerkezet van jelen (ld. (44)), a konstrukció teljesen kompozicionálisnak tekinthető. Ezzel szemben a *csak nem* + mondat szerkezet esetén (ld. (42)–(43)), amely eldöntendő kérdésben szerepelhet, részben kompozicionális az alakulat, mivel az egész jelentése nem teljesen áll elő a részek jelentéséből: a tagadás nem valódi, a kérdés erős elvárást mutat, valamint nincs kötelező inverz szórend. A *csak nem* szerkezet elemeinek jelentése fellelhető, de grammatikai tulajdonságaik nem teljesen (egyeses szórend), ami szintén arra utal, hogy itt egy rögzített konstrukció van jelen.

3.2.2. Csaknem

Az egybeírt *csaknem* jelentése, hogy majdnem, kis híja volt, nem sok hiányzott az adott állításhoz (45).

(45) – *Csaknem* minden stimmel – jegyezte meg Morris.

– Éppen ezt a *csaknem*et kell kiiktatnom. (J. D. ROBB: *Halálos karácsony*: 332)

Itt az alkotóelemek jelentése már csak minimálisan lelhető fel, a *csaknem* önálló egységet alkot, vagyis egy nem kompozicionális alakulatról van szó. Emellett grammatikai szempontból is önálló: hangtani szempontból a hangsúly a szerkezet elején van, mondattanilag egyeses szórenddel áll. Jelentésstanilag elmondható, hogy a jelentése propozicionális (tehát nem diskurzusjelölő): más igazságfeltétel társul a *csaknem*-et tartalmazó (nem stimmel minden, de majdnem) és az a nélküli (minden stimmel) mondatokhoz.

A *csaknem* pontos jelentésének meghatározásához érdemes megvizsgálni a helyettesíthetőséget. A *csaknem* leggyakrabban *majdnem*-mel cserélhető fel, azonban a *szinte*

is gyakran fordul elő, mint helyettesítő alternatíva⁵. HALM (2020: 138–139; 150) példáit felhasználva megállapíthatjuk, hogy a *csaknem* mindig akkor megfelelő, amikor a *majdnem*, valamint akkor agrammatikus, amikor a *szinte* jólformált (46)–(49).

(46) János *csaknem* (*majdnem* / ??*szinte*) 190 centi magas.

(47) *Csaknem* (**Szinte* / *Majdnem*) első lettem a futóversenyen.

(48) *Csaknem* (*Majdnem* / **Szinte*) pap lettem.

(49) **Csaknem* (**Majdnem* / *Szinte*) testvérek vagyunk.

HALM (2020) alapján elmondhatjuk, hogy a *majdnem* jelentése a lehetséges világokon keresztül ragadható meg, episztemikus bizonytalanságot kifejező approximátor (közelítő jellegű kifejezés); a *szinte* jelentése pedig pontossági skálán értelmezhető, skaláris bizonytalanságot kifejező approximátor. A fentiek alapján megállapítható, hogy a *csaknem* viselkedése a *majdnem*-hez hasonló, vagyis episztemikus approximátornak tekinthető (vö. HALM 2020: 147).

A *csaknem*-et tehát legtipikusabban *majdnem*-mel lehet helyettesíteni, de vajon minden szósorban felcserélhetők egymással? Kérdésként felmerül, hogy a *csaknem* működhet-e olyan elliptált tagmonddal, amivel egy korábbi állításunkra utalunk vissza. A válasz erre nemleges, például mivel a *csaknem* önálló megnyilatkozásként nem grammatikus (50).

(50) *És milyen igazam lett. Majdnem. / *Csaknem.* (MNSZ2, doc#985)

A *csaknem* és a *majdnem* szavak közötti további különbségek feltárása további kutatás tárgyát képezheti.

4. Összegzés

A dolgozatban a *csak*-ot tartalmazó konstrukciók közül a következőket vizsgáltam meg: *csak azért is*, „*csakazértis*”, *csak nem*, *csaknem*. Amikor a *csak* partikula egy másik elem mellé kerül, az adott társulásnak létezhet mind kompozicionális, mind nem kompozicionális változata. A vizsgálataim alapján érdemes egy köztes – ún. részben kompozicionális – kategóriát is felállítani, amelyre az jellemző, hogy az elemek jelentése valamennyire fellelhető, de mégsem nevezhetők teljesen kompozicionálisnak (8. táblázat).

⁵ A *csaknem* helyettesíthető *közel*-lel is, amikor számnév előtt jelenik meg, pl. *Csaknem/közel ötszáz*an jöttek el az esküvőre.

	Kompozicionális		Részben kompozicionális	Nem kompozicionális	
	logikai <i>csak</i>	dj <i>CSAK</i>		propozicionális	dj típus
<i>(már) csak + azért + is</i>	—	—	<i>(már) csak azért is/se(m)</i> <i>Ez már csak azért is felelőtlenség, mert másokat is bajba sodorhat ezzel a viselkedéssel. (MNSZ2)</i>	—	<i>csakazértis/se(m)</i> (daczól) <i>Csakazértis megírom a TDK dolgozatot!</i>
<i>csak + nem</i>	<i>csak nem</i> (kijelentés) <i>Hát csak nem biztos hogy ott tud maradni. (BEA)</i>	<i>CSAK nem</i> <i>CSAK nem vettek fel az egyetemre?</i>	<i>csak nem</i> (kérdés) <i>Csak nem felvettek/vettek fel az egyetemre?</i>	<i>csaknem</i> (= majdnem) <i>Csaknem elfelejtettem elmenni a díjátadóra.</i>	—

8. táblázat: A dolgozatban elemzett konstrukciók kompozicionalitás szerint példákkal

A dolgozatban elsőként a *csak* partikula logikai és diskurzusjelölő típusának szakirodalmi vonatkozását tekintettem át, majd röviden bemutattam a Varga-féle intonációs modellt és a ReALIS pragmaszemantikai elméletet, melyeket a dolgozatban tárgyalt konstrukciók formális megragadására használtam. Ezután tértem át a konstrukciók tárgyalására. Tekintsünk vissza egy-egy példa mentén a dolgozatban tárgyaltakra:

- (51) *(Már) Csak[|]azért is[|] sütök egy[|]tortát, | mert[|] megkívántam.*
- (52) *[|]Csakazértis elmegyek az évnyitóra!*
- (53) *Csak[|] nem mentél[|] be a[|] Mondattan előadásra?*
- (54) *[|]CSAK[|] nem mentél[|] (-)be a Mondattan[|] előadásra?*
- (55) *[|]Csaknem/majdnem/szinte[|] elsírtam magam a[|] film[|] végén.*

A *(már) csak azért is* konstrukció tipikusan különírva jelenik meg (51), ilyenkor az *azért* szócskára kerül a hangsúly, emiatt jellemzően vár folytatást. Részben kompozicionális az alakulat: az *azért-mert* szópár megőrzi jelentését (ez a szerkezet magja), és helyettesíthetők is hasonló jelentésű elemekkel. A *csak* és az *is* jelentése is érződik, viszont egyik szócska sem helyettesíthető, közösen alkotják a tárgyalt konstrukciót. A szerkezet jelentése egy indok kiemelése, amely nem a fő indok, csupán másodlagos, alacsonyabb presztízs értékű. A további indokot az *is* jelöli, míg a másodlagosságot a *csak* partikula.

A *csak azért is* konstrukció megjelenhet egybeírva is: *csakazértis* (52), mely a különírhoz képest más hangsúllyal és más jelentéssel társul. Az egybeírt szerkezet plusz pragmatikai töltettel bír, jelentése pedig az, hogy az adott állítás dacból történik. Az alakulat nem kompozicionális, mivel itt az elemek nem külön-külön jelentenek valamit, hanem új nyelvi elem jön létre, egyetlen közös jelentéssel (dac). Ez a szerkezet nem vár folytatást, mivel itt a szerkezet magja már nem az *azért-mert* szópár.

A *csak nem* szerkezet kétféle konstrukcióban fordulhat elő: *csak* + tagadó mondat (teljesen kompozicionális); illetve *csak nem* + mondat (részben kompozicionális). A *csak* partikula megjelenhet logikai (53) és diskurzusjelölő (54) típusként is. A *csak nem* + mondat szerkezet kérdő mondatmodalitással áll, ilyenkor a kérdés nem valódi, illetve a tagadás sem valódi (53). A két mögöttes struktúra miatt előállhat olyan eset, amikor ugyanaz a szósor két különböző jelentést hordozhat (53)–(54), melyek a szóbeli beszédben könnyen elkülöníthetők egymástól a hangsúly és a hanglejtés segítségével.

Az egybeírt *csaknem* jelentése, hogy nem sok hiányzott az adott állítás teljesüléséhez. A konstrukció a legtöbb esetben a *majdnem* kifejezéssel helyettesíthető, illetve a pontosságot sugalló számértékek esetén a *szinte* szó is szinonimaként funkcionálhat (55). Ez a szerkezet nem kompozicionális, mivel az elemek együtt alkotnak konstrukciót, egyetlen jelentéssel.

A jövőben érdemes lenne egyéb *csak*-ot tartalmazó konstrukciókat is megvizsgálni a dolgozatban alkalmazott szempontrendszer alapján.

Rövidítések

Források

BEA	Magyar Spontán Beszéd Adatbázis http://www.nytud.hu/adatb/bea/index.html (é.n.)
MNSZ2	Magyar Nemzeti Szövegtár 2. http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/

Irodalom

AIJMER et al. 2006	AIJMER, Karin – FOOLEN, Ad – SIMON-VANDENBERGEN, Anne-Marie: Pragmatic markers in translation: a methodological proposal. In: Approaches to Discourse Particles 1. (2006) 101–114.
ALBERTI et al. 2021	ALBERTI Gábor – DÓLA Mónika – KÁRPÁTI Eszter – KLEIBER Judit – VISZKET Anita – SZETELI Anna: Lehetséges lehetséges világaink. In: Jelentés és Nyelvhasználat 8/1. (2021) 105–145.
DÉR 2009	DÉR Csilla Ilona: Mik is a diskurzusjelölők? In: Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban. Szerk. KESZLER B. – TÁTRAI Sz. Bp., 2009. 209–215.

- DÉR 2020 DÉR Csilla Ilona: Diskurzusjelölők és társulásaik a magyar nyelvben. Bp., 2020.
- DÖMÖTÖR 2022 DÖMÖTÖR Éva: Demonstratívumok pragmatikai és pragmatikalizálódott használatai konstrukciós megközelítésben. Az azért konstrukciói. In: Nyelvtudományi Közlemények 118. (2022) 231–255.
- É. KISS 1992 É. KISS Katalin: Az egyszerű mondat szerkezete. In: Strukturális Magyar Nyelvtan I. Mondattan. Szerk. KIEFER F. Bp., 1992. 77–177.
- É. KISS 1998 É. KISS Katalin: Mondattan. In: Új magyar nyelvtan. Szerk. É. KISS K. – KIEFER F. – SIPTÁR P. Bp., 1998. 17–184.
- É. KISS 2006 É. KISS Katalin: Érvek és ellenérvek a fókusz [+kimerítő] jegyével kapcsolatban. In: KB 120 – A titkos kötet. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlósy András tiszteletére. Szerk. KÁLMÁN L. Bp., 2006. 37–48.
- FÁBRICZ 1986 FÁBRICZ Károly: Partikulák a magyar és az orosz nyelvben. (Kandidátusi értekezés) Szeged, 1986.
- FURKÓ 2020 FURKÓ, Bálint Péter: Discourse markers and beyond: descriptive and critical perspectives on discourse-pragmatic devices across genres and languages. Cham, 2020.
- FUTÓ 2020 FUTÓ Bettina: A logikai is-től a pragmatikai is-en át a metakognitív is-ig. In: Szemelvények 5. Válogatás a PTE BTK XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián (2019) I–III. helyezést elért hallgatóinak pályaműveiből. Szerk. BÖHM G. Pécs, 2020. 13–49.
- GYURIS 2008 GYURIS Beáta: A diskurzus-partikulák formális vizsgálata felé. In: Strukturális magyar nyelvtan IV. A lexikon szerkezete. Szerk. KIEFER F. Bp., 2008. 639–682.
- GYURIS et al. 2008 GYURIS Beáta – MALECZKI Márta – VARASDI Károly: Formális szemantika. Szeged, 2008.
- GYURIS 2017 GYURIS, Beáta: The interpretation of a "contrast-marking" particle. In: Contrastiveness in information structure, alternatives and scalar implicature. Ed. LEE, C. – KIEFER, F. – KRIFKA, M. Studies in Natural Language and Linguistic Theory 91. (2017) Switzerland, 83–100.

- GYURIS 2019 GYURIS Beáta: Két magyar kérdő konstrukció interpretációjához. In: Jelentés és Nyelvhasználat 6/2. (2019) 73–84.
- HAGYMÁSI–KLEIBER 2022 HAGYMÁSI Judit – KLEIBER Judit: A csak partikula gyermeknyelvi vizsgálata. In: A nyelvfejlődés folyamata koragyermekkortól kamaszkorig. Szerk. BÓNA J. – MURÁNYI S. Bp., 2022. 57–77.
- HALM 2020 HALM Tamás: Szinte és majdnem: diakrón formális szemantikai elemzés. In: Nyelvelmélet és diakrónia 4. Szerk. BALOGNÉ BÉRCES K. – HEGEDŰS A. – PINTÉR L. Bp. – Piliscsaba, 2020. 137–152.
- KAMP et al. 2011 KAMP, Hans – GENABITH, Josef van – REYLE, Uwe: Discourse representation theory. In: Handbook of Philosophical Logic. Ed. GABBAY D. M. – GUENTHNER F. Volume 15. (2011) Berlin. 125–394.
- KIEFER 1988 KIEFER, Ferenc: Modal particles as discourse markers in questions. In: Acta Linguistica Hungarica 38. (1988) 107–125.
- KIEFER 2007 KIEFER Ferenc: Jelentélmélet. Bp., 2007.
- MIHAJLIK et al. 2022 MIHAJLIK Péter – BALOG András – GRÁCZI Tekla Etelka – KOHÁRI Anna – FEGYÓ Tibor – MÁDY Katalin: „Releasing the BEAST” – A BEA gépi beszédleiratozási feladat, megközelítések és eredmények. In proc. MSZNY-2022.
- NÉMETH T. 1996 NÉMETH T. Enikő: On the role of pragmatic connectives in Hungarian spoken discourses. Washington, 1996.
- PÉTER 1991 PÉTER Mihály: A nyelvi érzelemkifejezés eszközei és módjai. Bp., 1991.
- PÉTERI 2001 PÉTERI Attila: Az árnyaló partikulák elhatárolásának problémája a magyar nyelvben. In: Magyar Nyelvőr 125/1. (2001) 94–102.
- SCHIRM 2011 SCHIRM Anita: A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján. (PhD-értekezés) Szeged, 2011.
- SCHIRM 2021 SCHIRM Anita: Diskurzusjelölők szövegeken innen és túl. Bp., 2021.
- SEARLE 1976 SEARLE, John R.: A classification of illocutionary acts. In: Language in Society 5/1. (1976) 1–23.
- VARGA in prep. VARGA László: Syntactically Relevant Aspects of Stress and Intonation in the Hungarian Simple Sentence. (Kézirat) in prep.

Melléklet

	Kompozicionális		Részben kompozicionális	Nem kompozicionális	
	logikai <i>csak</i>	dj <i>CSAK</i>		propozicionális	dj típus
<i>(már) csak + azért + is</i>	—	—	<i>(már) csak azért is/se(m)</i> <i>Ez már csak azért is felelőtlenség, mert másokat is bajba sodorhat ezzel a viselkedéssel. (MNSZ2)</i>	—	<i>csakazértis/se(m)</i> (daczból) <i>Csakazértis megírom a TDK dolgozatot!</i>
<i>csak + nem</i>	<i>csak nem</i> (kijelentés) <i>Hát csak nem biztos hogy ott tud maradni. (BEA)</i>	<i>CSAK nem</i> <i>CSAK nem vettek fel az egyetemre?</i>	<i>csak nem</i> (kérdés) <i>Csak nem felvettek/vettek fel az egyetemre?</i>	<i>csaknem</i> (= majdnem) <i>Csaknem elfelejtettem elmenni a díjátadóra.</i>	—
<i>von. nm. utáni csak</i>	<i>Szereztünk két dokumentálót aki csak a szöveget írja. (BEA)</i>	⁽⁷⁾ Ezek azok az egyetemek, <i>ahova CSAK</i> felvesznek!	—	—	<i>Azt választasz az étlapról, amit csak szeretnél!</i> (= <i>bármít, akármit, mindent</i>)
<i>csak + így/úgy</i>	<i>csak + így/úgy</i> <i>Csak úgy nehéz benne közlekedni. (BEA)</i>	<i>CSAK így/úgy</i> <i>Péter CSAK úgy tett, mintha nem lenne a barátom.</i>	<i>csak + dj. így/úgy</i> <i>Csak így beszélgettünk.</i>	[?] <i>csakígy/csakúgy</i> (= <i>akárcsak</i>) <i>Mari, csakúgy mint az előző társasjátékot, ezt is megnyerte!</i>	<i>csakúgy</i> <i>Gyönyörű, tiszta vízű tóról mesélt az öreg, csakúgy lubickoltak a halak a tó tetején. (MNSZ2)</i>

9. táblázat: Néhány csak-ot tartalmazó konstrukció kompozicionalitás szerint